Biuletyn Polonistyczny

24.11.2018
Literaturoznawstwo

FAUN — PAN — SATYR. Wyobraźnia fauniczna w poezji i sztuce Młodej Polski

Autor/Redaktor: Grzegorz Igliński
Wydawnictwo:: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ISBN: 978-83-8100-065-9

Celem pracy jest odnotowanie większości przypadków użycia motywu fauna (Pana, satyra) — przynajmniej w obrębie lat 1890–1918. Dotyczy to zarówno sytuacji, gdy postać tego rodzaju występuje w roli głównej (na pierwszym planie), jak również, gdy pojawia się epizodycznie. Uwzględniono ponadto te teksty, w których takiego bohatera nie spotkamy, ale gdzie można mówić o faunicznośći (znaczeniowo bliskiej dionizyjskości), a zatem istnieją: aluzje do tego typu postaci bądź jej atrybuty (np. fletnia), bohaterowie z tą postacią zwykle powiązani (np. Bachus, nimfy, pasterze), właściwe okoliczności i sceneria (np. południe) — jednym słowem wszystko, co mieści się w zakresie faunicznej wyobraźni lub może przywodzić na myśl fakty znane z odpowiednich mitów.

Przedmiotem pracy jest jeden ze stereotypów wyobrażeniowych, który umownie został określony mianem „motywu faunicznego”. Pod tą nazwą kryją się postacie hybrydyczne, pochodzące z mitologii greckiej i rzymskiej, ich atrybuty, czas i przestrzeń działania. Jakkolwiek w modernizmie europejskim były popularne rozmaite hybrydy (np. centaur, chimera, sfinks, syrena), to jednak zdecydowanie największym powodzeniem cieszył się faun i bóstwa mu pokrewne — bożek Pan i satyr. Zastrzec przy tym należy, że dla wielu ówczesnych twórców nazwy „faun”, „Pan” i „satyr” były tożsame znaczeniowo i stanowiły wygodny kostium dla wyrażenia podobnych treści.

Przedkładana czytelnikowi publikacja koncentruje się na literaturze okresu Młodej Polski, co nie oznacza jednak, że ogranicza się do przedstawicieli tej epoki. Uwzględniono autorów, którzy przynależeli do innego pokolenia — a więc którzy byli znani młodopolanom i budzili ich żywą reakcję (np. Adam Asnyk), którzy wciąż jeszcze kontynuowali swą działalność w czasach Młodej Polski (np. Maria Konopnicka) lub którzy nawiązywali do tradycji młodopolskiej w czasach późniejszych (np. Edwin Jędrkiewicz). Ponieważ liczba utworów z motywami faunicznymi jest bardzo duża, rozważania zawężono do poezji, tam bowiem motywy te występują najliczniej i w najbardziej zróżnicowanej formie.

Chcąc pokazać stopniowy wzrost popularności wyobrażeń faunicznych, w pierwszym rozdziale pracy dokonano przeglądu dzieł literackich i artystycznych (autorów obcych i polskich), począwszy od romantyzmu, a skończywszy u progu XXI stulecia. Przedstawienie tego, co poprzedzało fauniczne apogeum, do którego doszło w czasach „moderny", i tego, co nastąpiło po nim, pozwala na zrozumienie przyczyn i skutków owej kulminacji.

W drugim rozdziale tematem prowadzonych rozważań uczyniono malarstwo (w tym freski) i rzeźbę, dwie formy ekspresji plastycznej będące dla poetów inspiracją do literackiego obrazowania faunicznośći. Trzeci rozdział traktuje o przyrodzie i miłości — to najważniejsze zagadnienia w przypadku wyobrażeń faunicznych, związanych ze zmysłowym postrzeganiem świata i kultem życia. Następnie, w rozdziale czwartym, przewodnim wątkiem stały się muzyka i pieśń. Analizowane są tu nie tylko teksty mówiące o harmonii uniwersum i uniesieniach zmysłowych, ale też zawierające wyznania na temat przeżyć natury duchowej i artystycznej. Rozdział piąty podporządkowany został problemowi starości i śmierci. Również w tym przypadku doświadczenia zmysłowe są łączone z duchowymi.

W szóstym rozdziale kontynuowana jest tematyka rzeźbiarska, ale wyłącznie na podstawie poezji Leopolda Staffa, twórcy żywiącego dla tego typu sztuki wyjątkowe upodobanie. Rozdział ten wraz z drugim rozdziałem tworzy klamrę, która obejmuje rozdziały od trzeciego do piątego, a więc wiąże wszystkie uwagi dotyczące zjawiska faunicznośći występującego w polskiej poezji i sztuce na przełomie XIX i XX wieku. W rozdziale otwierającym ową klamrę (drugim), jak i ją zamykającym (szóstym) uwzględniowo utwory przekraczające chronologiczne ramy młodopolskośći, dowodząc żywotności motywu.

Fauniczność traktowana jest w pracy jako klucz do poezji młodopolskiej — literaturę analizuje się z takiej, a nie innej perspektywy. Można nawet powiedzieć, iż fauniczność stanowi tutaj pretekst, aby zestawić ze sobą i zinterpretować najróżniejsze dzieła, i pokazać poezję młodopolską. W modzie na fauna (Pana, satyra) ujawniają się znamienne dla epoki tematy: miłość, śmierć, sztuka. Od niemal sielskich obrazków przechodzi się do atmosfery infernalnej grozy, od poczucia szczęścia i radości życia — do smutku, zadumy i żalu, od erotycznych zbliżeń — do żądzy nieskończoności. Dzięki swojej hybrydycznej formie, przynależności do natury i kultury, faun obrazuje biologiczną witalność, nieokiełznane instynkty, ale też wewnętrzne przeżycia i rozterki, konflikt ducha z materią czy uduchowienie całej przyrody. W wielu przypadkach ujawnia sprzeczności natury ludzkiej. Nierzadko oznacza artystę.

Spis treści

Wykaz skrótów
..... 9
Wstęp

.....
11

Rozdział I
NARASTAJĄCA I SŁABNĄCA MODA
(diagnoza faunicznośći na przestrzeni XIX i XX wieku)
..... 43
1. Literatura czasów romantyzmu
..... 43
2. Fauniczne apogeum w literaturze obcej
..... 57
3. Fauniczne apogeum w literaturze polskiej
..... 93
4. Czasopiśmiennictwo
..... 125
5. Nasilenie faunicznośći w sztukach plastycznych, muzyce i balecie
..... 132
6. Fauniczność w kulturze popularnej
..... 163

Rozdział II
RZEŹBA, TANIEC I DZIECKO
(Adam Asnyk, Maria Konopnicka, Jan Pietrzycki, Jan Lemański,
Józef Stanisław Wierzbicki, Zdzisław Dębicki, Edwin Jędrkiewicz,
Jacek Malczewski, Jan Kasprowicz, Borys Żaba, Ludwik Szczepański)
..... 187
1. Wiara w moc sztuki (*Przeminął czas*, *Dzieje piosenki*)
..... 187
2. Weselna pieśń (*Fresk pompejański*, *Prace Amora. Z pompejańskiego fryzu*)
..... 200
3. Nieśmiertelne piękno młodości (*Faun tańczy*)
..... 212
4. Wobec nieba (*Faun pijany*, *Faun śpiący*, *Wieści morza*)
..... 223
5. Figury pamięci (*Faun pompejański*, *Sadzawka*, *Pompeii*, *Altana*)
..... 232
6. Afirmacja wspomnień i marzeń (*Faun tańczący*, [Słońce się przez okno wdziera])
..... 241
7. Taneczny żywioł (*Laudem vitae…*)
..... 248
8. Fauniczne dzieci (*Sztuka w zaścianku*, *Wiosenne porządki*, *Hołd sztuce i muzie*)
..... 259
9. Harmonia społeczna (*Marmur*, *Dwa dziady i satyr*, *Szkic do obrazu współczesnego*) 278

Rozdział III
PRZYRODA I MIŁOŚĆ

(Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Józef Stanisław Wierzbicki,
Zuzanna Rabska, Jan Kasprowicz, Gabriela Jundziłłowa,
Zygmunt Różycki, Janina Lisowska, Wacław Wolski,
Edward Leszczyński, Maria Poraska)
..... 297
1. Pod opieką słońca (*W Arkadii*)
..... 297
2. Morze i ruiny (*Świątynie w Pestum*)
..... 319
3. Boskość natury (*Narodziny wiosny*)
..... 326
4. Triumf życia i sztuki (*Mit staroheleński o wiośnie*, *Palimpsest*)
..... 336
5. Szaleństwo przekraczania siebie (*Tytan*)
..... 343
6. Sakralizacja miłości (*Kosmaty faun za nimfą biegnie jasnoudą*)
..... 351
7. Lęki miłosne (*List twój ostatni…*, *Ani ty duszy swej nie rzucisz psom*, *Faun*)
..... 361
8. Wyśniona rozkosz (*Nimfa*)
..... 367
9. Erotyczne obłąkanie (*W słońcu*)
..... 372
10. Duchy gór (*Nimfy i fauny*)
..... 375
11. Życie we śnie i w tańcu (*Zaklęte miasto*)
..... 379
12. Złudzenia granic (*Śpiący Faun…*, *Na wyspie…*)
..... 392

Rozdział IV
MUZYKA I PIEŚŃ
(Lucjan Rydel, Władysław Bukowiński, Jan Pietrzycki, Leopold Staff,
Bronisława Ostrowska, Edward Leszczyński, Zdzisław Dębicki,
Jan Herdym, Ludwik Szczepański, Józef Stanisław Wierzbicki,
Józef Wiśniowski, Zdzisław Kleszczyński, Wacław Rolicz-Lieder,
Zofia Gordziałkowska, Wacław Wolski, Leon Rygier, Stefan Gralewski)
..... 405
1. Kosmiczna harmonia (*Do wtóru*, *Faun i Najada*)
..... 405
2. Zwodnicze dźwięki (*Faun płaczący*, *Faun i echo*, *Echo*)
..... 418
3. Pieśni słoneczne (*Żarnowce*, *Złote błyski*, [Żywio! cudowna błędnico])
..... 435
4. Rozbudzone tęsknoty (*Z motywów rzymskich*, *Winogradowe, szerokie liście…*,
Spełnijmy tego wina czaszę…) 442

5. Niemilknące marzenia (*Harfiarz*, *Piosenka moja*, *Pod niebem greckim*) 448
6. W świetle księżyca (*W nocy*, *Z motywów greckich*, *Podróż do Włochów*, *Syrena*, *Skarga pasterza*) 454
7. Nuty smutku (*Pan w trzcinie*) 463
8. Artyści i barbarzyńcy (*Pan i kos*, *Centaur w kuźni*) 475
9. Święto życia (*Bachanalie*, *Bachanalia*, *Fantazja grecka*, *W Arkadii*) 485
10. Gra przeciwieństw (*Wieczór wiosenny*) 493
11. Szatański koncert (*Bal piekła*) 501

Rozdział V
STAROŚĆ I ŚMIERĆ
(Lucjan Rydel, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Adam Stodor,
Maria Komornicka, Jan Wroczyński, Leopold Staff, Janina Lisowska,
Zdzisław Kleszczyński, Józef Stanisław Wierzbicki, Zofia Gordziałkowska,
Wincenty Kosiakiewicz, Wacław Rolicz-Lieder, Henryk Zbierzchowski, Zofia Dębicka) 515
1. Między życiem a śmiercią (*Faun gra*, [W promienne, słońcem złote rano]) 515
2. Żądza nieskończoności (*Szalony Faun*) 527
3. Okrutna prawda (*Pour passer le temps oktawą*, *Satyr*, *Wodnice*) 539
4. Rycerz i anioł ([Czasem, gdy wzrok mój w studnię marzeń padnie], *Wizja*) 543
5. Bezwład i tęsknoty (*Z księgi mądrości tymczasowej*, *U źródła. Z psychologii wariata*, *Wieczność. Nastrój*, *Zmysły*) 555
6. Miłosne żale (*Faun podstarzały*, *Przed obrazem*, *Z oparów letnich zrodzona boginka…*, *Satyr i Najada*) 562
7. Zabawy i żarty (*Pan i Nimfa*, *Zdobycz Pana*, *Pan i pasterz*, *U źródła*) 569
8. Nieszczęśliwa młodość i szczęśliwa starość (*Fauny*) 591
9. Sztuka i życie (*Ja jestem satyr*, *Faun*, *Humoreska*, *Schwytana nimfa*) 594

Rozdział VI
KAMIEŃ, SZCZĘŚCIE I PIĘKNO
(Leopold Staff)
..... 605
1. Radość istnienia (*Gra w piłkę*)

..... 605
2. Wartość miłości (*Baśń parku jesiennego*)
..... 610
3. Południe i cień (*Faun studzienny*, *Południe upalne*)
..... 619
4. Cudnie rzeźbiona czara (*Twój cichy gaj laurowy…*, *Pani z Milo*)
..... 643
5. Głos fletni i okaleczone posągi (*Faun*, *Pod krzyżem*, *Nike z Samotraki*)
..... 668

Zakończenie
..... 679
Aneks
.....
697
Nota bibliograficzna
..... 707
Bibliografia
..... 709
Spis ilustracji
..... 747
Indeks nazw osobowych
..... 753
Summary
..... 783

Rok publikacji: 2018
Strony: 785
Słowa kluczowe: Pan, satyr, faun, poezja, Młoda Polska, sztuka